

Ходим касбий компетентлигининг намоён бўлишининг ижтимоий-психологик хусусиятлари

Зулфия Мехмоновна Махмудова
Муниса Фазлиддиновна Розикова
azizbekyarasev@mail.ru
Бухоро давлат университети

Аннотация: Ушбу мақолада кўриқлаш хизмати ходимлари касбий компетентлик омилларининг намоён этилиши ва ривожланишини тадқиқ этиш ҳамда унинг ўзига омилларини такомиллаштириш ҳақида фикр юритилиб, кўриқлаш хизмати ходимлари касбий компетентлиги ва сифатларини ривожлантирувчи омилларини аниқлаш, кўриқлаш хизмати ходимларидаги эмоционал ва шахслилик компонентларининг намоён бўлиши ва ривожланишини тадқиқ қилиш билан боғлиқ тадқиқот натижалари баён этилган.

Калит сўзлар: кўриқлаш хизмати ходимлари, касбий компетентлиги, компетентлик, эмоционал интеллект, шахслараро муносабатлар, касбий фаолият, ижтимоий-психологик компетентлик

Social-psychological characteristics of demonstration of employee professional competence

Zulfiya Mekhmonovna Makhmudova
Munisa Fazliddinovna Rozikova
azizbekyarasev@mail.ru
Bukhara State University

Abstract: This article discusses the research of the manifestation and development of the factors of professional competence of security service employees and the improvement of its own factors. related research results are presented.

Keywords: security service employees, professional competence, competence, emotional intelligence, interpersonal relations, professional activity, social-psychological competence.

Ҳозирда шахсининг касбий жиҳатдан ривожланиши, касбий қобилиятлари ҳамда компетентлик даражасини ўрганиш масаласи психологиянинг қатор соҳалари олдига ўзига хос вазифалар қўймоқда. Чунки, инсоннинг акмеологик ривожлаанишида унинг касбий ривожланиши ҳам муҳим ўринга эга. Бизнинг

тадқиқот предметимиз бўлган ижтимоий-психологик компетентлик ва унинг ривожланиши ўзига хос мураккаб жараён ҳисобланади. Худди шундай тушунча барча илмий адабиётларда ўз ифодасини топган, лекин ушбу тушунчани инкор этмаган ҳолда айтиш мумкинки, касбий фаолият самарадорлигига фақат компетентлик воситаси сифатидаги ижтимоий-психологик самарадорлик мезони сифатида қараб таҳлил қилиш учун мукамал даражадаги ягона илмий методологик ишланма ҳали қабул қилинмаган.

А.К.Маркова ижтимоий-психологик компетентликка ўзига хос қарашни таклиф этади. Шундан келиб чиқиб А.К.Маркова томонидан илгари сурилган касбий фаолият модели ўз ичига қуйидагиларни олади:

- меҳнат жараёни ва унинг психологик натижаси.
- самарадорлик ва самарасизлик.
- турли шароитларда ўзига хослик.

Н.В.Самоукинанинг фикрича, акмео-граммани ходим касбий компетентлиги, жумладан ижтимоий-психологик компетентлигини ёритиб берувчи тизим сифатида қарашни таклиф қилган. Касбий фаолиятни индивидуал ёндашув асосида комплекс ўрганиш фаолиятни «меҳнат субъекти-касбий муҳит» тизимида қараб чиқиш ва «меҳнат субъекти» ва «касбий муҳит» тизимлари остидаги компонентлар ва мана шу компонентлар ичидаги ўзаро алоқадорлик тузилмасини аниқлашни кўзда тутди.

«Касбий муҳит» жараёни ўз навбатида қуйидагилардан иборат:

- меҳнат объекти ва қуроли.
- касбий фаолият технологияси ва унинг предмети.
- касбий фаолиятнинг касбий, ташкилотчилик, жисмоний ва ижтимоий шароитлари ва х.к.

Функционал-генетик ёндашувда қобилиятни у ёки бу психик жараёни амалга оширувчи функционал тизимларнинг самарадорлик тавсифи сифатида талқин этилади. Бундай ҳолда шахс тузилмасидаги когнитив, мотивацион ва хулқий компонентларнинг бирлигини акс эттирувчи «компетентлик» ва «компетенция» тушунчалари қобилиятлар сифатида қаралиши мумкин.

А.В.Хуторскийнинг фикрича, компетентлик-индивидуал психологик хусусият ҳисобланади.

А.И.Субетто компетенция ва компетентлик тушунчаларининг сифат, хусусият, маҳорат тоифалари диапазонида таҳлил қилади. Унинг таъкидлашича, компетентлик ва компетенция тушунчалари мураккаб сутруктурали ва динамик таълимдир, аммо сифат ва хусусият тоифаларига нисбатан иккинчи даражали ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан қуйидаги умумий тамойилларга бўйсунди:

- сифатнинг вужудга келиши ва ривожланишида потенциал ва долзарб ташқи ва ички зиддиятлар тизимининг мавжудлик тамойили;

- бутунлик ва тизимлилик тамойили, бунда сифатнинг ички тузилмаси
- объектнинг сифатини юқори сифат даражасида, сифатнинг ташқи тузилмаси эса, объект ёки жараённинг ташқи муҳит билан ўзаро таъсири сифатини реал сифат даражасида аниқлайди;
- турли жараёнлар сифатини натижаларда акс эттириш тамойили.

А.К.Маркова ижтимоий компетентликни мазмун жиҳатдан таҳлил қилиб, унинг жараёнли ва натижали томонларини ажратиб кўрсатган. Муаллиф компетентлик тузилмасини жараён ва педагогик фаолият натижалари, яъни таълим олувчининг таълим олганлик ва тарбияланганлик нуктаи назаридан тизимлаштирилган.

Шунингдек биз компетентлик тузилмаси фаолиятнинг ички воситаси, яъни мотив, билим, кўникма ва малака каби элементларни қараб чиқиш унинг жараёнли ва натижали кўрсаткичларини ҳисобга олиш ҳақидаги тасаввур пайдо бўлади.

М.Кяерст тадқиқотларида компетентлик мазмуни ва унинг асоси сифатида (қобилиятлар, иқтидор, билим), инсон фаолияти жараён сифатида (таърифлар, тавсифлар, аломатлар), фаолият натижалари (иш натижалари, фаолият объектидаги ўзгаришлар) каби компонентлар киритилади. Муаллиф компетентлик мазмунига қуйидаги тавсифларни киритган:

- лавозимда ишлаётган шахс (ходим) га мажбурий бўлган масалаларга интеллектуал мослиги;
- мутахассис томонидан шакллантирилган ва ҳал этилган масалаларнинг асосий ишдаги миқдори ва сифати;
- асосий масалаларни ҳал этишдаги муваффақият;
- муаммоли масалалар ечимининг самарадорлигида намоён бўлувчи шахснинг хусусиятлари. Бу ерда олим компотентлик тушунчасига кўпроқ инсоннинг индивидуал психологик хусусиятларини инобатга олиб ёндашган.

Психологик компетентлик тузилмасида Ж.Г.Гаранина қуйидаги иккита даражанинг мазмунини билим, кўникма, малака фикрлаш асосида талқин қилади:

1) тушунчалар, ҳиссий-эмоционал образлар, ижтимоий эталонлар, стереотиплар ва бошқалар ҳамда фикрлаш тизимлари (ижтимоий муаммоларни ҳал этиш бўйича рефлексив ақлий фаолият);

2) амалий, ижрочилик, яъни инсонлар билан ўзаро таъсир ўтказиш малака ва кўникмалар тизими. Қуйидаги иккала йўналиш компетентликнинг рефлексив ва прогрессив хусусиятларини очиб беришга хизмат қилади. Бизнингча, агарда шу иккита даража бўлмаганида эди компетентлик тушунчасининг мазмуни у қадар тўлақонли ҳисобланмасди.

Ю.В.Варданяннинг фикрича, педагог ва психологнинг компетентлиги мутахассис шахсининг ҳолати ва хусусиятлари, унинг касбий фаолияти ва зарур амалларни бажаришга қобилияти (билим ва имконияти) нинг ягона тизимидан иборатдир.

О.А.Булавенко таъкидлашича, компетентликни касбий фаолиятнинг ўзига хос чизгиси сифатида эмас, балки шахснинг турғун оширилган ёки пасайтирилган фаолликда намоён бўлувчи ҳолати сифатида қараш кераклигини таклиф этади. Бизнинг фикримизча, компетентлик фақат фаол касбий фаолиятда намоён бўлади, фаолиятда қанақадир турғунлик бўлиши уни муваффақиятга эришишида тўсик бўлиши мумкин.

Ўз навбатида А.В.Райцев мутахассиснинг касбий компетентлигини касбий ва индивидуал сифатлар, интегратив мажмуаси, ижтимоий ва иқтисодий фаолият маданиятини, маданий-маънавий бойликларни ўзлаштириш, дунёқарашга эга бўлишга имкон берувчи илмий билим ва малакалар мавжудлиги сифатида қарайди.

А.В.Райцев тамонидан компетентлик тушунчасининг моҳиятида қуйидаги босқичлар келтирилган: интеллектуал, амалий, қадриятли-мўлжалли ва нутқли. Шундагина мутахассис компетентлиги ҳар доим фаолият турига боғлиқ бўлган аниқ ҳолатда намоён бўлади.

Ўзининг фундаментал тадқиқотларида И.А.Зимняя компетентликни йўналтирилганлик, мақсадни қўя билиш, хулқнинг эмоционал-иродавий бошқарилиши, қадриятли-мазмунли муносабатларни ўз ичига олган шахс хусусиятлари сифатида қарайди. И.А.Зимняянинг фикрича, компетентлик тузилиши қуйидаги компонентлар тизимидан иборат:

а) шахснинг ички психологик ташқи жисмоний ҳатти-ҳаракатида ушбу хусусиятни намоён қилишга тайёрлик;

б) мақсадга эришиш учун стратегик усулларни ва уларнинг алгоритмини билиш, ижтимоий ва касбий топшириқ ҳамда муаммоларни ҳал этиш, тартиб қоидалар ва меъёрларига риоя қилиш;

в) билимларни амалиётда қўллай олиш тажрибасини шаклланганлиги;

г) касбий фаолиятда шахснинг ўз-ўзини бошқариши ва иродавий зўр бериши, ҳиссий-иродавий соҳани касбий фаолият билан мувофиқлаштириш қобилияти.

Л.Спенсер ва М.Спенсерлар ўз тадқиқотларида компетенцияларни фаолиятнинг самарадорлиги ва муваффақият омили сифатида талқин қилишади. Тадқиқотчилар шахс психологик структурасида компетенцияларнинг қуйидаги беш турини ажратган: мотивацион компетенция; психофизиологик хусусиятлар; «Мен» концепциясининг адекватлиги; инсон ахлоқий-когнитив билимлари; жисмоний ва ақлий масалаларни бажариш қобилияти.

Ижтимоий компетентлик-шахслараро муносабатлар жараёнида фаоллик кўрсатиш кўникма ва малакаларига эгаллик, касбий фаолиятда жараёнида шахслараро мулоқотга кириша олишга айтилади. Ижтимоий-психологик компетентлик мутахассиснинг шундай касбий фаолияти назарда тутиладики, бунда етарлича юқори даражада педагогик фаолият, педагогик муомалага урғу берилади. Бинобарин, ходимнинг ижтимоий-психологик компетентлигини унинг малакалари ва психологик сифатлар мутаносиблиги билан баҳолаш мумкин.

А.А.Дунюшиннинг фикрига кўра, шахснинг ижтимоий-психологик компетентлиги касбий фаолиятда инсонлар билан ўзаро муносабатда бўлиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларни амалда қўллай олиш қобилияти ҳисобланади. Бу таъриф, муаллиф томонидан қуйидаги бир неча мулохазалар орқали аниқлаштирилган:

а) компетентлик аниқ фаолият субъекти тавсифи сифатида қаралиши мумкин;

б) компетентликнинг мазмуни касбий фаолиятнинг мақсади, структураси ва махсус талабларига боғлиқ;

с) ҳиссий иродавий ва коммуникатив хусусиятлар, интеллект, шахслараро муносабатлар, ва шахснинг йўналтирилганлиги компетентликка асос бўлиб хизмат қилади.

Замонавий психологияда «эмоционал интеллект» тушунчаси кенг қўлланилиб, ушбу тушунчани фанга П.Сэлов ва Дж.Мэйерлар олиб кирдилар.

Муаллифларнинг фикрича, эмоционал интеллект - эмоцияни ифода этиш ва баҳолаш қобилияти; эмоцияни тушуниш ва эмоционал билимларга эгаллик; қолаверса, шахснинг эмоционал ва интеллектуал камолотини ўзаро бирлаштирувчи эмоционал бошқарув қобилияти ҳисобланади. “Эмоционал интеллект” терминини фанга киритилиши билан эмоционал ва билиш жараёнларининг нисбати нуқтаи назаридан тадрижий ўзгариш юз берди.

Ижтимоий-психологик компетентлик инсоннинг шахслараро муносабатга самарали киришиши ва муваффақиятли мослашувини таъминлаш учун зарур. Муаммонинг назарий таҳлилига бағишланган бўлимда ҳам бунга алоҳида урғу берилган эдики, ходимнинг ижтимоий-психологик компетентлигини ривожлантириш дастурини шакллантиришда назарий ёндашувларга таянмаса бўлмайди (М.И.Бобнева, А.Л.Южанинова, Г.Ю.Айзенк ва бошқалар).

Ижтимоий-психологик тузилмасининг замонавий талқинини илгари сурувчи олимлардан бири М.И.Бобневанинг қарашларига кўра, ижтимоий-психологик компетентлик шахс социал ривожланишининг индивидуал ва социаллашув жабҳаларини ўзаро уйғунлашуви оқибати эканлигини

таъкидланганлиги бежиз эмас [Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. Psychodiagnostics. O'quv qo'llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. Toshkent 2014. -B. 298.].

1. А.Л.Южанинова томонидан ишлаб чиқилган ижтимоий-психологик кўрсатмалар мазкур дастурни татбиқ этишнинг ўзига хос аҳамиятини белгилашга хизмат қила олади. Муаллиф коммуникатив компетенция ижтимоий-психологик компетентлик тушунчаси билан ўхшаш ва у социал тажрибаларни интериоризациялашуви туфайли шаклланишини, бу чексиз ва доимий кечадиган жараён эканлигини таъкидлайди [Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M. Stressli vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlari va koping xulq-atvor namoyon bo'lishining ijtimoiy psixologik xususiyatlari. Psixologiya. Uchrediteli: Buxarskiy gosudarstvenniy universitet, 31-38].

Энди асосий натижалар шарҳига мурожаат этайлик..

Кўриқлаш хизмати ходимлари ижтимоий-психологик компетенлигини белгилашда шахс типлари муҳим аҳамият касб этади. Зеро, кўриқлаш хизмати ходимлари касбий фаолияти маълум даражадаги шахслик хусусиятлари билан уйғунлашувни тақозо этади.

Кўриқлаш хизмати ходимлари ижтимоий-психологик компетентлиги, коммуникатив компетентлик, шахс типлари ва социал компетентлик каби омиллар орқали ривожланиши мумкин.

Экстроверсия-“ичкаридан ташқарига йўналтирилган” деган маънони англатиб, бу типга мойил шахслар кўпроқ одамлар ичида бўлишни ёқтиришади, ўз кечинмаларини кўпроқ атрофдагилар билан баҳам кўради. Мулоқотга киришувчан, танишлар доираси кенг. Баъзи ҳолларда уларда жиддийлик этишмайди. Одамларнинг тез ишончини қозона олади ва шунингдек, тез хафа қилишга ҳам мойил [Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. Psychodiagnostics. O'quv qo'llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. Toshkent 2014. -B. 298.].

Интроверсия - “ташқаридан ичкарига йўналтирилган” деган маънони англатиб, бу типга хос шахслар оғир, вазмин, кўнгли нозик, бепарво, дўстлик қоидаларига қатъий амал қиладиган, мулоқот доиралар чекланган, тортинчоқ, кўпроқ ўзларининг ички дунёлари билан банд ва ёлғизликни ёқтирадиган. Таърифдан кўринаптики,бу типга мансуб шахслар социал алоқаларда, шахслараро муносабатни ижобий ташкил этадиган, ижтимоий муҳитга тез мослаша оладиган инсонлар эканлигини пайқаш мумкин. Ходимларнинг шахслик типларини аниқлашда Г.Ю.Айзенкнинг “Экстроверсия, интроверсия ва невротизмни аниқлаш” сўровномаси бўйича олинган эмпирик маълумотларнинг статистик қийматларини қуйидаги (1-жадвал) жадвал асосида талқин қилиш мумкин.

Сўровнома натижаларини амалда қабул қилиш учун респондентларнинг жавоби холислигини англатувчи “сохталик” шкаласи кўрсаткичлари ҳам инобатга олинди.

1-жадвал

Кўриқлаш хизмати ходимлари шахс типларининг умумий қийматлари

	Шкалалар	М	S
Ю.Г.Айзенк методикаси асосида	Экстрроверт	15,61	0,93
	Интроверт	11,93	0,55
	Невротизм	13,41	0,62
	Сохталик	1,99	1,94

Сўровнома талабларига кўра мазкур шкала қиймати тест меъёридагидан кичик, яъни меъёрга кўра 5 балл атрофидаги қиймат холисликка эга. Умумий ҳолатда таҳлил қилинган ходимларнинг экстрроверсия типига мансублар меъёрдаги ҳолатда экан (15,61). Бу кўриқлаш хизмати ходимларининг экстрроверт типга мансублари мулоқотманд, инсонлар орасида бўлишни ёқтирадиган, фаол, ўз туйғуларини очик ифода эта олади, вазиятларга тез мослашувчан эканликларидан далолат бермоқда. Шунингдек, ушбу типдагиларнинг социал тажрибаларни ўзлаштиришга хайрихоҳликларини сўровноманинг натижаларидан билиб олиш мумкин. Ушбу натижага кўра уларнинг невротизм шкаласи қиймати (13,41) шахснинг асаб тизимида зўриқишлар учраб туриши ва уни бошқариш имкониятига эга эканликларини кўрсатмоқда.

Тадқиқотимизда интроверт типига мансуб ходимнинг қийматлари (11,93) уларнинг анча вазмин, асаб тизимини бошқариш имкониятига эгаликларидан далолат беради. Аммо, бизнинг мақсадимиз ходимнинг шахс типларини эмас, балки муайян типнинг ижтимоий-психологик компетентлик шаклланишидаги таъсирини аниқлашдан иборат эди. Шунинг учун натижаларни шахс типи ва ижтимоий-психологик компетентлик муносабатларини ходимларининг фаолият турлари асосида ёритилади.

Бунда экстрроверт типдаги ходимларнинг мулоқотни синчковлик билан олиб боришлари, суҳбатдошнинг ҳиссиёти, кечинмаси, хоҳиш истакларини тушуниш қобилиятлари яхши ривожланган экан. Бу эса уларда фаолиятларини хушқайфият билан амалга оширишлари, муносабатларда дуч келиши мумкин бўлган нохушликларни вазминлик, босиқлик ва ортиқча эҳтиросларга берилмасдан ҳал этишга кириша олишлари билан бирга, коммуникатив компетентлик қобилияти ва невротизмнинг пасайиши ҳам экстрроверт типдаги ходимлар учун характерли эканлигини кўриш мумкин.

Аммо экстрровертларда «шахслараро ўзаро таъсирлашувни таҳлил этиш»нинг пасайиши ва интровертлардаги ўзаро таъсирлашувларда бир оз бўлсада ўсиш ҳолати қайд этилмоқда. Бунини кўриқлаш хизмати ходимларининг кузатувчанлиги, шахслараро ўзаро таъсирлашувларда вазминлик билан

ёндашишлари, суҳбатдошларга муносабат билдиришда сўзларни ўз ўрнида қўйиб ишлатишлари, муомала жараёнидаги кескинликларда ортиқча асабийлашмаслик ва эҳтиёткорлик билан иш тутишлари оқибати эканлиги билан изоҳлаш мумкин.

Умуман, қўриқлаш хизмати ходимлари шахсий ва касбий фаолияти уйғунлигининг намоён этилишида муҳим аҳамият касб этувчи социал-психологик компетентликни кўрсаткичларига баҳо беришда, уларнинг адекват мулоқотмандлиги, адекват эмоционал муносабати каби омилларини чуқур ўрганиш, таҳлил қилиш ва тегишли эмпирик хулосалар чиқариш орқали суд психолог экспертлари касбий фаолият компетентлигини таъминлаш мумкинлиги яна бир бор ўз тасдиғини топди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. Social Psychological Characteristics Of Psychological Defenses Manifested In Adolescents In Extreme Situations. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 22, 2021 г. С 233-237.

2. Elov Z.S. Causes and analysis of suicidal thoughts among adolescents. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD). Volume: 6 | Issue: 11 | November 2021 75-76

3. Elov Z.S. Conditions and the reasons of cases of the suicide among the staff of law-enforcement bodies. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 5 2017

4. Elov Z.S. Psychological influence of speech disorders and the causes that cause them on the child's psyche. Academicia globe: inderscience research volume: 3, issue 1, january-2022 39-42

5. Elov Z.S. Researches of the Reasons Conditions, Fastors of Suicide Rick Intellectual Archive Volume 5 Number 1. 2016. 49-53

6. Elov.Z.S. Қадимги халқлар урф-одатлари ва ривожланган жамиятда ўз жонига қасд қилишнинг ижтимоий психологик сабаблари. Тарих ва бугун (қадимги халқлар урф-одатлари ва бугунги замон) Jamiyat va innovasiyalar. 10.2021 169-173.

7. F.F.Usmonov, Z.S.Elov. Suicide – as a global problem facing humanity. Web of scientist: international scientific research journal. Volume 3, Issue 2, Feb.,2022. 349-354

8. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. O`smirlarda ekstremal vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish. Monografiya. “Buxoro viloyat bosmaxonasi MChJ” nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 160.

9. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya.. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. "Durdon" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 600.
10. Olimov L, Avezov O. Social Psychological Characteristics Of Psychological Defenses Manifested In Adolescents In Extreme Situations. International Journal of Scientific & Technology Research. volume 9, issue 02, february 2020. P 2784-2786.
11. Olimov L.Ya, Maxmudova Z.M. Psychological peculiarities in stressful situations and social psychological features of coping behavior manifestation. "Science and Education" Scientific Journal. February 2022/ Volume 3 Issue 2. www.openscience.uz 1324-1333.
12. Olimov L.Ya. Psixodiagnostika va psixometrika asoslari. Darslik. "Durdon" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 747.
13. Olimov L.Ya. Umumiy psixodiagnostika. "Durdon" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 1103.
14. Z.Elov. Qobiliyatning shaxs psixologiyasidagi o'rni va Danning-Kryuger effektipedagogik mahorat 2021/10/30 Номер 5 Страницы 143-144
15. Олимов Л.Я, Махмудова З.М. Психодиагностикани автоматлаштириш ва фанни ўқитишда инновацион педагогик ва ахборот-коммуникацион технологиялардан фойдаланишнинг ўзига хослиги. Масофавий таълимни ташкил этишнинг педагогик-психологик жиҳатлари мавзусидаги Республика илмий-амалий анжуман материали. Тошкент., 2021. –Б. 489-493.
16. Олимов Л.Я. Баҳрамова М.Р. Формирование личности преподавателя в процессе самовоспитания. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов). 2018 год, Выпуск 17. 131-133 ст.
17. Олимов Л.Я. Социально-психологический подход к исследованию конфликтов. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов). 2019 год, Выпуск 19. 379-381 ст.
18. Олимов Л.Я. Теоретические основы педагогической технологии. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов). 2018 год, Выпуск 18. 163-165 ст.
19. Олимов Л.Я. Теоретический анализ проблемы креативности в психологии. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 23, 2021 г. С 237-241.
20. Олимов Л.Я., Жумаев Н.З. Педагогическое общение педагога со студентами. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов). 2017 год, Выпуск 15. 198-203 ст.
21. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Диагностика Управленческих Способностей. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 2, 2020 г. С 204-209.

22. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Психологические механизмы девиантного поведения. Психология XXI века. Ярославль., 2020. –С. 125-127.
23. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Стрессли вазиятларда психологик ҳимоя механизмлари ва копинг хулқ-атвор намоён бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари: стрессли вазиятларда психологик ҳимоя механизмлари. Psixologiya ilmiy jurnali. 2020 yil, 4 son 109-115 b.
24. Элов З.С. Замоनावий жамиятда суицид (ўз жонига қасд қилиш) муаммолари. Eurasian journal of Law, Finance and Applied Sciences. 2(2021): EJLFAS 26-28
25. Элов З.С. Исследования причин условий, факторов суицидального риска. Евразийский юридический журнал. 7 (86) 2015. 310-312
26. Элов З.С. Психологические особенности самоубийств среди сотрудников ОВД. Психология XXI столетия. 2020 401-403
27. Элов З.С. Суицид - ўз жонига қасд қилиш ижтимоий психологик муаммо сифатида. Conference on social and humanitarian research. International Conference on Social Humanitarian Research 17-18 th September, 2021 Poland 188-189.
28. Элов З.С. Суицидал уринишларни содир этишга сабаб бўлувчи асосий омиллар (Ички ишлар органлари ходимлари мисолида). Psixologiya. 2(18) 2015. 82-87
29. Элов З.С. Суицидал хулқ шаклланиши ижтимоий-психологик муаммо сифатида (ички ишлар идоралари ходимлари мисолида). Psixologiya. 3(23) 2016. 62-72
30. Элов З.С. Теоретические основы суицидального поведения. Psixologiya. 4(16) 2014. 20-24.